

Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması (1960-1971)

BARIŞ ADIBELLİ

Dr. Öğr. Üyesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye

Dr. Barış Adıbelli, 1999'da Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını 2002 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Uluslararası İlişkiler anabilim dalında, doktorasını ise Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Uluslararası İlişkiler anabilim dalında 2009 yılında tamamladı. Akademik çalışmaları Asya Pasifik bölgesi ve özellikle Çin dış politikası üzerinde yoğunlaşmış olup, bu alanda çalışmalar yapmıştır. Halen Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Eposta: baris.adibelli@dpu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4270-9312>

Atıf: Adıbelli, B. (2021/2022). Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulması (1960-1971). *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 3(1), 50-73.

ÖZ

Bu makale, Türkiye ve Çin arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına imkan veren iki ülke arasındaki gelişmeleri ele almaktadır. Asya'nın iki kadim ülkesi ve halkı arasındaki ilişkiler oldukça zorlu bir süreçten sonra kurulduğu söylenebilmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin kaderini ve seyrini belirleyen, Soğuk Savaş döneminin koşulları olmuştur. Farklı ideolojik bloklarda olan iki ülkenin diplomatik ilişki kurması, Soğuk Savaş ikliminde oldukça zor olmuştur. Türkiye'de siyasette ve toplumda hakim olan komünizm karşıtı düşünce iki ülke arasında ilişkilerin kurulmasında en büyük direnç noktasını oluşturmuştur. Bu nedenle mevcut makalede, Türkiye ile Çin arasında diplomatik ilişkilerin kurulması sürecindeki ideolojik ve siyasi dinamiklere odaklanılmaktadır. Kuşkusuz bu tartışmalara 1971 askeri muhtırasının yaratmış olduğu siyasi iklimin de katkısı olmuştur. Öte yandan Çin'in ayrıca Birleşmiş Milletler üyeliği ve Tayvan'ın (Milliyetçi Çin) Birleşmiş Milletlerden çıkarılması ve Türkiye'nin bu süreçteki duruşu da iki ülke arasındaki ilişkilerin kurulmasında rol oynamıştır. Bu çalışma Türkiye ile Çin arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 50'nci yıldönümü münasebetiyle iki ülke arasındaki ilişkilerin kurulmasına giden süreci incelemektedir. Çalışmada ağırlıklı olarak dönemin gazete haberleri, Dışişleri Bakanlığı kaynakları ve TBMM'de yapılan konuşmalar temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD, Çin, Kıbrıs, Tayvan, Türkiye

Giriş

MEVCUT ÇALIŞMA TÜRKİYE VE ÇİN arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına imkan veren iki ülke arasındaki gelişmeleri ele almaktadır. Asya'nın iki kadim ülkesi ve halkı arasındaki ilişkilerin oldukça zorlu bir süreçten sonra kurulduğu söylenebilmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin kaderini ve seyrini belirleyen, Soğuk Savaş döneminin koşulları olmuştur. Farklı ideolojik bloklarda olan iki ülkenin diplomatik ilişki kurması, Soğuk Savaş ikliminde oldukça zor olmuştur. Türkiye'de siyasette ve toplumda hakim olan komünizm karşıtı düşünce iki ülke arasında ilişkilerin kurulmasında en büyük direnç noktasını oluşturmuştur. Bu nedenle mevcut makalede, Türkiye ile Çin arasında diplomatik ilişkilerin kurulması sürecindeki ideolojik ve siyasi dinamiklere odaklanılmaktadır.

Asya'nın en batısındaki ve Asya'nın en doğusundaki iki eski komşunun tekrar siyasi düzlemde bir araya gelmesi, aslında her iki ülkenin de kendi Soğuk Savaşlarının bitmesi anlamına geliyordu. Bu süreç Çin'in yalnızca Türkiye ile değil dünyanın geri kalanıyla da ilişkilerinin normalleştiği bir zaman dilimiydi. 1970'lerden itibaren uluslararası politikada yeni bir dönemin başladığına Türkiye açıkça şahitlik ediyordu. Yeni dönemin ilk meyveleri de Çin ile ilişkilerin normalleştirilmesi ve Kıbrıs Barış Harekatı olarak kayda geçiyordu. 1970'lerdeki Türk-Çin ilişkilerinin normalleşmesini anlamak için Menderes döneminden itibaren Türkiye'nin uluslararası politikadaki duruşu ve bunun dış politikasına yansımaları da göz önünde tutmak gerekiyor 1950'den 1971'e kadar Türkiye iki defa askeri müdahale ile karşılaşmıştır. Birincisinde Ordu yönetimi ele almış ikincisinde ise muhtıra yayınlarak hükümetin değişimini sağlamıştır.

Buna rağmen Türkiye'nin dış politikasında bir eksen değişikliğine neden olmamıştır.

Çin ve Türkiye, 1971'de diplomatik ilişkileri kurma aşamasına oldukça çetin ve çileli bir süreçten geçerek gelmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tercihini Batı Blokundan yana kullanmış, 1950'lerdeki politikalarıyla Batı Bloku ile yakın ilişkiler kurmuştur. Benzer şekilde Çin Halk Cumhuriyeti de 1949 yılında kurulmuş ve Doğu Blokunun önemli bir parçası haline gelmiştir. Soğuk Savaş ikliminde Türkiye ile Çin'in ilk karşılaşması Soğuk Savaş'ın tek ve son sıcak savaşı olan Kore Savaşı nedeniyle olmuştur.

Türkiye, "Hür Dünya" adı verilen ABD'nin önderliğindeki ülkelerin içinde Kore Savaşı'na muharip olarak katılarak ABD'nin yanında Kuzey Kore birlikleri ve Çinli gönüllülere karşı savaşımıştır. Daha savaş sürerken Türkiye, Batı Blokunun askerî paketi olan NATO'ya da kabul edilmiştir.

Menderes Dönemi

1946'da başlayan Türkiye'nin çok partili siyasal sistem deneyimi Türk-Amerikan ilişkilerinin de geliştiği bir dönem olması itibarıyla önemlidir.

1950'lilerin ilk yarısında Türkiye ile ABD arasında askeri alanda 4 ikili anlaşma (Ortak Güvenlik Anlaşması-1951, NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi-1952, Askeri Tesisler anlaşması-1954, Vergi Muafiyetleri Anlaşması-1954), imzalanması da bunun göstergesidir (Oran, 2001: 555-559). Bu dönemde, Menderes hükümeti, ABD'nin yolundan giderek Çin anakarasında kurulan komünist hükümet yerine daha önceden anakarada diplomatik ilişkileri bulunan Tayvan adasındaki Chiang Kai-shek'in hükümetini yani Çin Cumhuriyeti'ni (Milliyetçi Çin ve Tayvan olarak da anılır) tanımaya devam etmiştir.

1950-1960 arasında Menderes hükümeti başta Ortadoğu politikası olmak üzere Batı Blokunun tüm politikalarını benimsemiş, bu bağlamda Bağdat Paktı gibi (daha sonra Merkezi Antlaşma Teşkilatı [Central Treaty Organization, CENTO] adını alacaktır) özellikle ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası için oluşturulan bütün yapılanmalarda yer almıştır. ABD, bu dönemde Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı önemli bir güvenlik dayanağı olduğu gibi Menderes hükümetinin de Türkiye'yi "Küçük Amerika" yapma hedefindeki ekonomik ve toplumsal politikalarının da ana finansal dayanağı, kaynağı olarak görülmüştür.

1955 yılında Türkiye'nin onur konuğu olarak davet edildiği Bandung Konferansı'nda ABD ve Batı Blokunu savunması, Türkiye'ye karşı büyük sempatileri olan başta Hindistan olmak üzere kongreye katılan diğer ülkelerde büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Bunun yanında ilk defa Türk heyeti Zhou Enlai liderliğindeki Çinli komünistler ile bu konferansta temasta bulunmuşlardır (Bağcı, 1990:61-63). Buna rağmen Menderes hükümeti Çin'i özellikle Batı Blokuna hakim olan "kızıl tehdit" kavramıyla değerlendirmeye devam etmiştir. Bu dönemde Menderes, Tayvan'a

ve Güney Kore'ye destek vererek bu ülkeleri ziyaret etmiş, parlamentolarında konuşma yapmıştır. Mao ve arkadaşları, Türkiye'ye ve Türk halkına karşı derin bir saygılarının olmasına rağmen Menderes iktidarını eleştirmekten geri durmamışlardır. Özellikle Ortadoğu'da yaşanan birçok gelişmede her iki ülke de karşı cephelerde yer almıştır. Örneğin 1957'de Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı gerginlikte Çin, Sovyetler Birliği'nin destek verdiği Suriye'nin yanında, ABD'nin desteklediği Türkiye'ye karşısında durmuştur (Adıbelli, 2016:194-197).

ABD ile ekonomi alanında yaşanan olumsuzluklar aslında Türkiye-ABD ilişkilerinde ilk kırılma noktasıydı. Bu kırılma Menderes'i Sovyetler Birliği'ne yöneltmiştir.

1950'lilerin ortalarından itibaren Türkiye'nin ekonomik görünümü de değişmeye başladı. Menderes hükümeti ABD'den beklediği kredileri alamamaya başlamış ve bu durum, hükümeti yeni kredi kaynakları aramaya itmiştir. Bu bağlamda, Japonya, Güney Kore, Tayvan ve hatta sonradan Avrupa Ekonomik Topluluğu, Menderes hükümeti için yeni kredi kaynakları olarak görülmüştür. ABD ile ekonomi alanında yaşanan olumsuzluklar aslında Türkiye-ABD ilişkilerinde ilk kırılma noktasıydı. Bu kırılma Menderes'i Sovyetler Birliği'ne yöneltmiştir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi gündeme gelmiştir. 11 Nisan 1960'ta Türk Dışişleri Bakanlığı yayınladığı bir açıklama ile Başbakan Menderes'in Kruşçev'in daveti üzerine Moskova'yı ziyaret edeceğini duyurmuştur. Açıklamaya göre, Menderes'in ziyareti temmuz ayında gerçekleştirilecek, bu ziyaretten sonra da

JOHNSON'UN MEKTUBU

laşmazlığı 1960'larda daha da belirginleşmiştir. 1962'de Çin ile Hindistan arasında yaşanan sınır çatışmasında (Hillam,1966:95-102) Sovyetler Birliği açıkça Hindistan'ı desteklemiştir. 1969'da Çin ile Sovyetler Birliği arasında sınır nedeniyle çıkan çatışma ise iki ülke arasındaki bardağı taşıran son damla olmuştur (Robinson, 1972:1175-1202).

1950-1960 yılları arasında uluslararası ve bölgesel örgütlerde etkin olan ve Ortadoğu bölgesinde etkin bir dış politika izlemeye çalışan Türkiye yerine, daha çok kendi dış politika önceliklerine önem veren bir Türkiye vardır.

Doğu Blokunda bunlar yaşanırken Türkiye'de de önemli gelişmeler olmuştur. 1950-1960 yılları arasında daha çok Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasında ABD ile birlikte hareket eden, bu bağlamda uluslararası ve bölgesel örgütlerde etkin olan ve Ortadoğu bölgesinde etkin bir dış politika izlemeye çalışan Türkiye yerine, daha çok kendi dış politika önceliklerine önem veren ve bu bağlamda biraz daha içine kapanık ama saldırgan olmayan daha savunmacı bir dış politika anlayışını benimseyen bir Türkiye vardır. Bu yeni Türkiye, her şeyden önce tüm mesaisini iç siyaseti yeniden tesis etmeye ayırmıştır.

Bu dönemde bloklar arası yumuşama başlamış olsa da bu yumuşama Türkiye'ye yansımamıştır. Bu dönem, Türkiye'nin bloklar arasındaki rekabetten en fazla etkilendiği dönem olmuştur. Önce İncirlik üssünden alınan ve sonra Sovyet topraklarında düşürülen

U-2 casus uçağı olayı nedeniyle Sovyet lideri Kruşçev'in dolaylı tehdidinde muhatap olmuştur (Tellal, 2000: 138-141). Ardından Türkiye, 1962'de Küba Füze krizinde ABD ile Sovyetler Birliği arasında bilgisinin dışında pazarlık konusu olmuş ve bu pazarlığın sonucunda 1963 yılında Jüpiter füzeleri Türkiye'den kaldırılmıştır (Hale, 2003: 135-139).

Tüm bunlar yaşanırken esas gelişme Kıbrıs konusunda yaşanmıştır. 1960'tan itibaren Kıbrıs'ta Türk toplumunun üzerindeki baskılar ve Türk toplumunun Kıbrıs Cumhuriyeti içindeki konumu ve haklarının ihlal edilmesi ve Yunanistan'ın ada üzerindeki emelleri Ankara'yı endişelendirmiştir. Kıbrıs sorunu hızlı bir şekilde uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Uluslararası toplum Rum kesiminin tezlerine daha yakın durmaya başlamış, Türkiye, hemen her platformda Kıbrıs Türkü'nün haklarını gündeme getirse de destek bulamamıştır. Ancak bu süreç içerisinde Kıbrıs'ta Türk toplumuna karşı saldırılar da çoktan başlamıştı. Bu süreç Türkiye'nin garantörlük anlaşmasından doğan hakları kapsamında Ada'ya müdahale etme tartışmalarını da beraberinde getirmiştir (Bölükbaşı, 2001: 57-142).

Nihayet, 1964 yılında Kıbrıs'ta yaşananlar Türkiye'nin Ada'ya olası bir müdahalesinin artık zorunluluk haline geldiği bir süreci başlatmıştır. Başbakan İnönü'nün bu niyeti kısa sürede Beyaz Saray'da yankı bulmuş ve dönemin ABD Başkanı Johnson tarihe Johnson Mektubu olarak geçen ve Türkiye'yi müdahale konusunda sert bir şekilde uyanan meşhur mektubunu 5 Haziran 1964'te İnönü'ye göndermiştir. Mektupta ABD, iki ülke arasındaki ittifak ruhuna aykırı bir şekilde açıkça Türkiye'yi tehdit etmiş ve olası Sovyet saldırısına karşı Türkiye'ye ABD

ve NATO'nun yardım etmeyeceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda, mektup Türkiye'nin olası bir çatışmada Amerikan silahlarını da kullanamayacağını açıkça belirtmiştir (Johnson & İnönü, 1966: 386-388).

Mektup, Türkiye'de ABD'ye karşı büyük bir tepkiye neden olmuştur. ABD'ye bir yanıt olarak derhal Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınması ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi konuları gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, 30 Ekim 1964'te tam 23 yıl aradan sonra Dışişleri Bakanı Erkin Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden en üst düzey Türk yetkili olmuştur (Cumhuriyet, 31 Ekim 1964:1). Ayrıca 1964 yılında uzun bir aradan sonra Moskova'da Türk büyükelçiliğinde 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle düzenlenen kokteyle Sovyet tarafının yoğun bir katılımı olmuştur.

Johnson mektubu ilk defa Türkiye'nin ABD ile ilişkileri ciddi bir şekilde yeniden gözden geçirmesine ve Çin'i tanımada önemli bir eşğin geçilmesine neden oldu.

Sonuçta, Johnson mektubu ilk defa Türkiye'nin ABD ile ilişkileri ciddi bir şekilde yeniden gözden geçirmesine ve Çin'i tanımada önemli bir eşğin geçilmesine neden oldu. Aynı zamanda, 1964 yılı Türkiye'nin çok yönlü dış politikaya geçtiği yıl oldu.

Aslında, "Çin'i tanıma girişimleri 1963-64 yıllarında Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi tarafından düşünülmüştü. İsmet İnönü başkanlığındaki koalisyon hükümeti, bu konuda hazırlık içindeydi. Ondan sonra gelen Suat Hayri

Ürgüplü hükümeti de bu yolda ciddi hazırlıklara girmişti. Ancak 1965 yılında tek başına iktidara gelen kendisini Demokrat Parti'nin devamı olarak gören Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi, ABD paralelinde politikaları nedeniyle Çin'in tanınmasını hasıraltı etmiştir" (Cumhuriyet, 6 Ağustos 1971: 1).

Çin Başbakanı Zhou Enlai'in Türkiye Hakkındaki Açıklamaları

Türkiye'de bu değişim yaşanırken Çin de Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Çin Başbakanı Zhou Enlai, 13 Nisan 1965 tarihinde Pekin'de kabul ettiği Türk gazetecilerine sürpriz bir açıklama yaparak, Çin'in Türkiye ile ilişki kurmak istediğini belirtmiştir. Zhou Enlai, Türk gazetecilerine Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler konusunda ise şunları söylemiştir:

Türkiye ile Çin arasında ilişkilerin kurulması konusunda bizim bakımımızdan herhangi bir mahsur yoktur. Önce bilimsel ve ekonomik ilişkileri kurabiliriz. Daha sonra yarı resmî temaslara da başlayabiliriz. Çin de Türkiye de Asya ülkeleridir. Tarih ve kültür bakımından aralarında çok eski ve derin bir bağlantı vardır. Türk ve Çin halklarının geleneksel bir dostluk kurmuş olduğunu biliyoruz. Çin ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Bandung Konferansının, toprak bütünlüğü, eşitlik ve barış içinde yaşamak gibi esasları göz önünde tutarak kurulmalıdır. Sizin bu ziyaretiniz ile iki ülke arasında kurulacak dostluğun ilk adımı atılmış oluyor. (Cu En Lay'ın Akşam Gazetesine Demeci, 1965: 82).

Türk gazetecilerin esas ilgilendikleri konu Kıbrıs sorunuydu ve Çin'in Kıbrıs sorununa bakış

açısı merak konusu olmuştur. Çin Başbakanı Zhou, Kıbrıs meselesinin Batı ülkelerinin takip ettiği emperyalist politikaların sonucu ortaya çıktığını söyleyerek “Bu meseleye çözüm bulabilmek için emperyalizmin amaçları bertaraf edilmeli ve ilgili uluslara bağlı cemaatlerin (Türk ve Rum toplumları) menfaatleri gözönünde tutularak barışçı görüşmeler yapılmalıdır.” demiştir (Cu En Lay’ın Akşam Gazetesine Demeci, 1965:83). Çin Başbakanı sorunun çözümü için, Cezayir’de yapılması düşünülen ve Bandung Konferansı’nın bir devamı olarak görülen Asya-Afrika Ülkeleri Konferansı’nda üstüne düşen ne varsa yapacağını söyleyerek şu tespitte bulunmuştur:

Cezayir’de bu yaz toplanacak olan Asya-Afrika Ülkeleri Zirve Konferansına Türk Devleti Temsilcilerinin geleceğini öğrendim. Bu Konferansta Türk temsilcileri ile görüşeceğim. Makarios bu konferansa geliyor. Türk temsilcilerini orada görmem ve Kıbrıs meselesindeki görüşlerini öğrenmemin faydalı olacağından eminim. Daha önce söylediğim gibi, Kıbrıs meselesi cemaatlerin menfaatleri göz önünde tutularak barışçı bir şekilde çözülmelidir. (Cu En Lay’ın Akşam Gazetesine Demeci, 1965).

Ayrıca, Zhou Enlai, Cezayir’de yapılacak konferansı, Türk heyeti ile bir araya gelme ve görüş teatisinde bulunabileceği bir zemin olarak görmüştü. Ancak bu görüşme gerçekleşmemiştir. Zira Asya-Afrika Devletleri Konferansı süresiz olarak ertelenmiş, daha sonra da iptal edilmiştir. Çin başbakanı, iki ülke arasında ilişkilerin normalleşmesini öncelikle halklar arasında temaslar, gazetecilerin, bilim adamlarının temasları, sonra ekonomik ve daha sonra yarı resmî temaslar üzerinden gerçekleştirilmesine

işaret ederek, ilişkilerin hemen kurulması gibi bir beklenti içinde olmadıkları izlenimini de veriyordu. Çin Başbakanı, Çin ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasında ne gibi sonuçların çıkacağı sorusuna verdiği yanıtta ise şunları söylemiştir:

Gerek Çin, gerek Türkiye Asya ülkeleridir. Türk ve Çin milletleri arasında geleneksel bir dostluk vardır. Ülkelerimizin ikisi de emperyalist tecavüzünden ve baskısından zarar görmüştür. İkimiz de şimdi, milli bağımsızlığımızı takviye ve Asya-Afrika işbirliğini arttırmak gibi ortak bir görevle karşı karşıyayız. İnanıyoruz ki Türkiye ile Çin arasında «Beş Prensibe» (sırasıyla birbirinin egemenliğine, toprak bütünlüğüne saygı, karşılıklı olarak saldırmamayı kabul, birbirinin içişlerine karışmamak, eşitlik ve iki taraflı faydalar sağlamak barış içinde beraber yaşamak) ve Bandung Konferansının On Prensibi üzerine kurulacak normal münasebetler hem iki milletin, hem Asya milletlerinin menfaatlerine uygun düşecektir. Geçenlerde öğrendik ki: «Türk Hükümet liderleri ve kamuoyu ülkemizle münasebetleri geliştirmek arzusunu izhar etmiştir. Görüşümüzce, bu, kendilerinin gerçeklere hürmet ettiklerini ve Asya ülkeleri arasındaki bağlılığa kıymet verdiklerini gösterir. Bu belirtiyi memnunlukla karşılıyoruz. (Cu En Lay’ın Akşam Gazetesine Demeci, 1965: 84).

Buraya kadar yapılan açıklamalarda Zhou hiçbir şekilde bloklar arası politikaya ya da Sovyetler Birliği veya ABD’ye karşı herhangi bir duruş veya politikadan bahsetmemiş veyahut Türkiye’nin Batı bloku içerisinde olmasına dahi vurguda bulunmamıştır. Örneğin iki ülke arasında

Eski Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Zhou Enlai. (CGTN, 2017)

ekonomik ve kültürel bağların geliştirilmesinden bahsederken de bu durumun iki ülkenin yararına olacağına vurguda bulunduktan sonra “(...) diğer Asya-Afrika ülkeleriyle karşılıklı yardımlaşma kuvvetlendirilmeli, bilgi ve tecrübe mücadelesine girişmelidir” diyerek o dönemlerde Çin’in Üçüncü Dünya politikasına atıfta bulunmuş, bir nevi Türkiye’yi de Üçüncü Dünya politikasına destek vermesi için teşvik etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla, Türkiye ile ilişkileri Soğuk Savaş’ın iki kutuplu bloklaşmaları ve ideolojik kamplaşması içinde değil tüm bu alanların dışında yeni bir zeminde kurmayı ve geliştirmeyi öne sürmüştür.

Bu dönemde Çin ile ilişkilerin kurulması konusunda Türkiye’de esen bahar rüzgârı akademik dünyayı da etkilemiştir. Bu bağlamda,

Türkiye’nin Çin’i tanınması gerektiği konusunda görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan bir tanesi Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’nun 11 Eylül 1964 tarihindeki yayınlanan yorumudur. Armaoğlu, Çin Halk Cumhuriyeti’nin Türkiye tarafından tanınmasının uluslararası planda gerek Pekin için gerek Ankara için önemli sonuçlar doğuracağına inandığını söyleyerek, böyle bir tanımanın Pekin için özellikle Moskova ile çatışmasında, Washington ile mücadelesinde ve nihayet Asya’nın ve Afrika’nın yeni bağımsızlıklarını almış olan devletleri ile münasebetlerinde bir takım önemli sonuçlar doğuracağını belirtmiştir (Armaoğlu, 1964:2).

Ayrıca Armaoğlu, tanımayla birlikte Türkiye’nin Asya politikasında yer alacağını,

yeni bağımsızlıklarını kazanan Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştireceği, bunun yanında Sovyet Bloğunun içindeki kimi ülkelerle de ilişkileri geliştirme imkanı yakalayacağını ;hatta Latin Amerika ülkeleriyle bile ilişkiler kurulabileceğini ifade etmiştir. Ancak Armaoğlu'nun bir de uyarısı vardır:

“Türkiye'nin Pekin'i tanırken beraber sürdürmesi gereken önemli bir faktör de Türkiye ile Japonya arasındaki münasebetlerin geliştirilmesidir. Türkiye açısından buna hem ekonomik hem de siyasal açıdan gereklilik vardır” (Armaoğlu,1964:2).

Aslında Armaoğlu Çin'i dengeleme adına Japonya ile de ilişkilerin daha geliştirilmesini savunmaktadır. Bir başka deyişle halen geri planda Çin'e karşı bir güvensizlik duygusunun olduğunu yansıtmaktadır. Soğuk Savaş döneminin kalıplaşmış tehditleri bakımından aslında olağan bir durumdur. Yine de değerlendirmesinde Armaoğlu, Pakistan'ı, Japonya'yı ve Çin'i Türk diplomasisinin Asya politikasında başlıca dayanak noktaları olarak görmektedir (Armaoğlu, 1964:2).

Çin Dışişleri Bakanı Chen Yi'nin Türkiye'ye Yönelik Açıklamaları

Zhou Enlai'nin açıklamasından tam bir yıl sonra 21 Mart 1965 tarihinde Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın, “Türkiye'nin Çin ile daha iyi ilişkiler arzu ettiğini söylemesi” iki ülke arasında uzaktan başlayan yakınlaşma çabalarına yeni bir ivme kazandırdı (Chronology March-May-1965, 1965: 199). Dışişleri Bakanı Işık'ın bu açıklamasından sonra Pakistan'ı ziyaret etmekte

olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Mareşal Chen Yi, Türk gazetecilerine yaptığı açıklamada Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han ve Dışişleri Bakanı Zülfikar Ali Butto'nun Çin Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye tarafından tıpkı Pakistan gibi tanınması için arabuluculuk yapmak istediklerini her iki tarafa bildirdiklerini, halen Türk Hükûmetinin cevabının beklendiğini söylemiştir (Acar, 1965:1).

Bunun yanında, Chen Yi, Çin'in Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmek istemesini ilk defa 1960 yılında Afganistan'a yapmış olduğu ziyaret sırasında Türk Büyükelçisine söylediğini ve Çin'in bu meselede olumlu düşündüğünü ifade etmiştir. Bunun için neler yapılması gerektiğini tayin etmenin, tabiatıyla Türk Hükûmetine ait olduğunu belirterek, Türkiye'nin geçmişini Asya'dan alan bir ülke olduğunu, Çin'in de eski bir Asya milleti olduğunu ve dolayısıyla Türkiye'nin kararını ilgi ile beklediklerini ifade etmiştir (Acar, 1965:1). Ayrıca Chen Yi, Türkiye'nin büyük devletler ile olan ilişkilerinde zorluklar yaşadığını, Çin'in de bu durumdan muzdarip olduğunu, bu nedenle iki ülkenin işbirliği yapmasının gerekli olduğunu vurgulayarak “Dostluk içinde yaşamaları lazımdır. Aralarında hiçbir anlaşmazlık, hiçbir çıkar çatışması yoktur. Türkiye'ye hiçbir kötülüğümüz dokunmamıştır. Türkiye'den de hiçbir kötülük görmemiştir. İlişkilerimizin normal hale getirilmesi çaresinin bulunabileceğini umuyorum.” demiştir (Acar, 1965: 1).

1960'larda Çinlilerin Türkiye ile ilgili hemen her türlü açıklamalarında mutlaka Kıbrıs sorununa değinmeleri artık bir adet haline gelmişti. Ancak bütün Çinli yetkililerin, Kıbrıs meselesi konusunda Çin yönetimi tarafından benimsenmiş ve belli bir kalıbı olan, rutin,

diplomatik ve tarafsız bir duruşu benimsediklerini de ifade etmek gerekir. Chen Yi de Türk gazetecilerine verdiği demeçte Kıbrıs konusunda milletlerin eşitliği ve iki toplumun birbirlerinin varlıklarına saygı göstermeleri gibi ilkeler, karşılıklı olarak gerçekten benimsenmedikçe, federal devlet esasının da Kıbrıs anlaşmazlığını halletmeyeceği kanısında olduğunu dile getirmiştir (Acar, 1965: 1). Bu arada, Dünya Kızılhaç Örgütü'nün Kıbrıslı Türklere yardım çağrısına Pekin yönetimi olumlu cevap vermiş ve 70 bin lira yardımda bulunmuştur. Çin, parayı Kızılhaç'ın İsviçre'deki hesabına göndermek yerine doğrudan T.C. Merkez Bankası üzerinden Türk Kızılay'ına göndererek Türkiye'ye karşı bir jest yapmıştır (Cumhuriyet, 28 Mart 1965:1).

Enver Aka, Kasım 1964'te Pakistan'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Pakistan Dışişleri Bakanı'nın kendisine Çin'in Türkiye'nin Kıbrıs davasını desteklediğini ve Sovyetler Birliği'nin de desteklemesi için Çin'in teşebbüste bulunduğunu söylemiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ve Türkiye'nin iki ülke arasında ilişkilerin tesis edilmesi yönündeki olumlu açıklamalarına rağmen bazı parlamenterler de Tayvan'ı ziyaret ediyor, burada önemli açıklamalarda bulunuyorlardı. Bunlardan birisi de eski Köy İşleri Bakanı Lebit Yurdoğlu'ydü. Temmuz 1965'te 11 gün sürecek olan Tayvan ziyaretini gerçekleştirmiş, burada Tayvan Başbakanı tarafından kabul edilmiştir. Lebit Yurdoğlu, Tayvan'ın başkenti Taipei'de havaalanında yaptığı açıklamada Türk halkının yüzde 90'nının komünizme düşman olduğunu

söylemiştir (Cumhuriyet, 8 Temmuz 1965:3).

Senatör Sami Küçük TBMM Cumhuriyet Senatosunda 1965 yılı Bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada Cumhuriyet Senatosu Başkanı Enver Aka'nın Kasım 1964 tarihinde Pakistan'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Pakistan Dışişleri Bakanı'nın kendisine Çin'in Türkiye'nin Kıbrıs davasını desteklediğini ve Sovyetler Birliği'nin de desteklemesi için Çin'in teşebbüste bulunduğunu söylemiştir. Dolayısıyla, Sami Küçük, Türkiye'nin bu haklı davasında Türkiye'nin yanında yer almak isteyen Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Türkiye'nin dış politikasında bir denge unsuru olacağı da düşünülerek Pakistan'ın yaptığı gibi, tanınması yoluna gidilmesini gerektiğine işaret etmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1 Şubat 1965:1023).

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde Kasım 1965'te Türkiye ile Çin arasında bir ticaret anlaşması yapılması üzerine çalışmalar başlamıştır. İki ülke arasında ticari ilişkilerin kurulması bağlamında Pekin İhracatı Geliştirme Merkezi tarafından Leipzig Fuarı Türkiye temsilcisi Şadi Atagöksen Çin'e davet edilmiş, buradaki temaslarından sonra Türkiye dönüşünde yaptığı açıklamada "Türkiye'ye yeni ve büyük bir pazar yeri açılmış bulunmaktadır" demiştir (Cumhuriyet, 26 Kasım 1965: 5). 6 Aralık 1966'da bu sefer de Çin'den bir ticaret heyeti İzmir'e gelerek İzmir Ticaret Odasında Türk işadamlarıyla görüşmüştür. Çin ticaret heyeti başkanı ve Uluslararası Ticareti Geliştirme Konseyi Başkan Yardımcısı Hsiao Fang Chou, yaptığı açıklamada; "ilk defa böyle bir geziye çıkmaktayız. İzmir'deki temaslarımızdan olumlu sonuçlar elde edeceğiz [diyerek] bugün Çin dış ticaretini geliştirme yolundadır. Dış ticaretimizin geliştirilmesinde birçok zorluklarla karşı karşıya bulunmaktayız.

Güçlükler emperyalist ülkelerden ziyade sözde sosyalist olduklarını iddia eden ülkelere gelmektedir. Bu bağlamda eşit şartlar altında iş yapmak istiyoruz. İlişkilerin geliştirilmesi iki ülke için de çok hayırlı olacaktır” şeklinde belirtmiştir (Cumhuriyet, 7 Aralık 1966: 7).

1960’lardaki açıklamalardan anlaşıldığına göre her iki ülke de birbirini ürkütmemek için dikkatli bir dil kullanmış, siyasi ve ideolojik farklılıklar üzerinden değil daha çok müşterek konular üzerinden birbirlerine yaklaşmaya çalışmışlardır. Çin’in Üçüncü Dünya politikası kapsamında özellikle Arap-İsrail sorununda Arapların yanında yer alması Filistin sorununda Filistinlilere destek vermesi ve dahası İsrail’i tanımayı kabul etmemesi ve Siyonizm’i emperyalizmin bir parçası olarak görmesi Türkiye’de de dikkatleri çekmişti. Özellikle Çin’in ikili ilişkileri dış politikasının temeli olan Barış İçerisinde Yaşamın Beş İlkesi kapsamında değerlendiriyor olması Türkiye’nin dikkatinden kaçmamıştır. Tayvan’ın BM’de Türkiye’nin Kıbrıs gibi bazı meselelerinde yanında durmaması ve tamamıyla ABD’nin dümen suyunda gitmesi de Türkiye’nin Çin kartını masaya getirmesinde etkili olmuştur. Bunun yanında Çin’in 1964 yılında atom bombası denemesini başarı ile gerçekleştirerek nükleer kulübe katılması da Çin’in Türkiye’nin nezdindeki konumunu yükseltmiştir.

1970’li Yıllarda Türk-Çin İlişkileri

1970’lere gelindiğinde Çin’in BM’deki temsil meselesi de artık görmezden gelinecek bir boyutu çoktan aşmıştı. 1950’den beri Çin’in BM’de temsil edilmesi sorunu her zaman BM’nin ve uluslararası politikanın gündem maddesini oluşturmuştu. Çin’in BM üyeliği için ilk ciddi

teşebbüsü 1960 yılında olmuştur. Ancak ABD temsil sorununun önemli bir sorun olduğunu ve müzakere edilmesi gerektiğini söyleyerek süreci oyalamaya başlamıştır.

ABD bu konuda Tayvan’ın Çin toplumunu temsil etmesi gerektiğini savunurken birçok ülke de Çin Halk Cumhuriyeti’nin yanında yer almıştır. Ancak Türkiye, ABD’nin yolundan giderek Çin’in BM üyeliğine karşı ret oyu vermiş ve çeşitli kesimlerden eleştirilerin gelmesine neden olmuştur. Cumhuriyet gazetesi baş yazarı Nadi Nadi gazetede köşesinden Türkiye’nin Çin konusunda BM’de ABD’yi takip etmesini şöyle eleştirmiştir:

Milletlerarası ilişkiler bakımından durumun ciddilikten bir hayli uzaklaştığı ortadadır. Nitekim başta İngiltere ve Fransa olmak üzere bir kısım NATO üyesi devletler Çin Halk Cumhuriyeti’ni resmen tanımışlar, bu devletler türlü ilişkilerini yeniden kurmuşlardır. Bizim tutumumuza gelince Amerika’nın dümen suyundan bir an uzaklaşmamayı prensip edinmiş bir politika gütmekte olduğumuz, bu vesile ile bir daha göze batar olmuş, Birleşmiş Milletler’deki son oylamada Kıbrıs temsilcisi bile çekimser oy kullanırken bizim temsilcimiz Amerika’nın paralelinden ayrılmamıştır. Olayların baskısı sonucu Amerika da er geç Çin Halk Cumhuriyeti’ni resmen tanıyacaktır biz illa onun arkasında yürümek zorunda mıyız? (Nadi, 1970:1).

Türkiye’nin BM’deki Daimi Temsilcisi Haluk Bayülken ise Türkiye’nin BM’de Çin’e karşı kullandığı oyun gerekçesini ise şu şekilde açıklamıştır:

BM yasasının prensip ve gayeleri ile Birleşmiş Milletlerin gelişimini devamlı olarak göz önünde tutarak bu görüşmeyi tam bir dikkatle izledik ve çeşitli görüşleri büyük bir ilgi ve tefekkürle dinledik. Bu vesileyle, Hükümetimin evrensellik ilkesine olan bağlılığını bir kez daha belirtmek isterim. Bu görüş, bu kürsüden birçok defa açıklanmıştır. Gerçekten de, başlangıcından bu yana Birleşmiş Milletler Teşkilatını, bütün ulusların, yasanın anlayışı çerçevesinde, büyüklüğüne, politik , toplumsal ve ekonomik inançlarına bakılmaksızın topluluk içinde hak ettikleri yere ulaşabilecekleri bir dünya örgütü olarak kabul ettik. Her zaman bu inancı uygulanabilir bir gerçek haline sokmak arzusuyla hareket etmişizdir. İlave etmek isterim ki, bugün de bu istikamette harekete geçmek için hala istekli bulunuyoruz. Bununla birlikte , maalesef a / 1.605 no'lu belgedeki karar tasarısı, öngörülen bu hususları tam anlamıyla karşılamadığı için onaylanması mümkün görülmemektedir. Bu nedenle, oymuzu bu teklife karşı kullanmak zorundayız. Hükümetim, Çin Halk Cumhuriyetinin Birleşmiş Milletlerde temsil edilebilmesi için gerekli herhangi bir teklifi dikkatle incelemeğe hazır bulunmaktadır. (Sözkonusu belgedeki karar tasarısı Kıta Cini temsilcilerinin kabulü ile Milliyetçi Çin Hükümetinin Birleşmiş Milletlerden ihracını tavsiye etmektedir.) (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970:72).

Bu arada, ABD de Çin ile ilişkileri düzeltme adına 1969'dan itibaren girişimlerde bulunmaya başlamış, Nixon yönetiminin birkaç girişimi de başarısız olmuştur. Buna rağmen 1970'de Nixon, o dönem ulusal güvenlik danışmanı olan Henry Kissinger'dan

Çin ile ilişkilerin normalleştirilmesine öncelik verilmesi talimatını vermiştir. Zaten Nixon Çin'in artan önemini artık göz ardı edemeyeceklerini hemen her fırsatta dile getirmeye başlamıştı.

Çin'in tanınma sorunu artık TBMM'de dış politika gündeminin bir numaralı başlığı haline gelmişti. Özellikle 1971 yılının Bütçe görüşmelerinde Dışişleri Bakanlığının bütçesi görüşülürken Çin bağlamında tartışmalar iki ana başlık üzerinde yoğunlaşıyordu.

Çin'in tanınma sorunu artık TBMM'de dış politika gündeminin bir numaralı başlığı haline gelmişti. Özellikle 1971 yılının Bütçe görüşmelerinde Dışişleri Bakanlığının bütçesi görüşülürken Çin bağlamında tartışmalar iki ana başlık üzerinde yoğunlaşıyordu. Bunlar; Çin'in BM'ye üyelik sürecinde Türkiye'nin neden olumlu oy kullanmadığı ve Çin'in bir an önce tanınması meselesi olarak sayılabilir. Görüşmelerde CHP grubu adına konuşan Salih Tanyeri; Çin'in Birleşmiş Milletler'e girmesinin artık bir zaman işi olmaktan çıktığına işaret ederek, "800 milyonluk ve nükleer güce de sahip Çin'in bugün Birleşmiş Milletlere olan ihtiyacından daha çok, Birleşmiş Milletler'in Çin'e olan ihtiyacı ağır basmaktadır" demiştir. Bunun yanında, Salih Tanyeri, NATO'ya dâhil devletlerden İngiltere, İtalya, Fransa, Kanada, Hollanda, Danimarka ve Norveç Kıta Çin'ini tanıdıkları halde bağımsız "Türkiye'nin, Çin'e karşı tutumu ve oyu ise, Amerika'nın tutumuna ve oyuna bağlanmış" göründüğünü

ifade etmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1971: 347).

Milli Birlik grubu adına konuşan Ahmet Yıldız ise, “geçmişte hiçbir kötü ilişkimiz olmayan Çin’le ilgili politikamızın akılla bağdaşır yönünü biz bulamıyoruz” diye söze başladıktan sonra Yıldız hükümete bir takım sorular yöneltmiştir:

NATO üyesi İtalya ve Kanada’nın tanımak istediği, İngiltere ve Fransa’nın ilerlemiş ilişkiler sürdürdüğü ve Amerika’nın bile dolaylı görüşmelerde bulunduğu ve şartlı tanıyacağını söylediği bu dev ülkenin, Birleşmiş Milletler’de konu edilen tanınmasına biz neden karşı çıktık? Çin’i tanıma NATO üyeliğine aykırı sayılmadığı halde bizim inatla sürdürdüğümüz düşmanlığı çok yadırgamaktayız. Siyasal ve ekonomik yönden

yararlı ilişkiler kurabileceğimiz Çin’e karşı, Hükümetin güttüğü gerçek dışı politikanın, bilmediğimiz bir nedeni mi vardır? Bu yanlış politikayı değiştirme niyeti var mıdır? Öğrenmek isteriz (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1971:359).

CHP Senatörü Kasım Gülek de Çin’in Ortadoğu’da ve Afrika’daki giderek artan etkisine atıfta bulunarak Çin’in süper güç olmak üzere olan bir devlet olduğuna vurgulamıştır: “yıllardır söyleriz, Kıta Çin’ini Türkiye’nin tanınması zamanı gelmiştir. Kanada formülü ile hem Tayvan’ın Birleşmiş Milletlerde kalması, hem de Kıta Çin’in tanınması mümkündür kanısındayız” (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1971: 373). Kıbrıs sorununda Çin’in tutumu konusunda ise Kasım Gülek şu tespitlerde bulunmuştur:

ABD Başkanı Richard Nixon’ın 1972’de Çin’e gerçekleştirdiği ziyaret, 21 Şubat 1972. (Shou, 2020)

Kıbrıs konusunda birkaç sene evvel Kıta Çin'i «federasyon doğurur» sözünü söylediği vakit bu tanımayı yapmak lâzım gelirdi. O vakit çok muhtaçtı Kıta Çin'i bu tanımalara. Bunun tam tavını kaçırmış durumdayız, daha da fazla kaçırmamak yerinde olur. (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1971: 374).

Tüm bu konuşmalardan sonra Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil kürsüye gelerek hükümetinin dış politikasını anlatmış, bu bağlamda da günün en önemli gündemi olan Çin meselesine değinmiştir. Çağlayangil, diğer konuşmacılar gibi 800 milyon nüfusuyla Çin'in artık uluslararası politikada bir realite ve vakit kaybedilmeden hesaba katılması gereken bir faktör haline gelmiş durumda olduğunu söyleyerek, “sahip olduğu nüfus ve potansiyel dolayısıyla, Çin Halk Cumhuriyeti, gün geçtikçe ağırlık kazanmakta ve varlığını hissettirmektedir” demiştir. Buna karşın Türkiye'nin Kıta Çin'i konusundaki gerçekçi tutumunu büyük küçük her devletin BM'de temsilini savunduğu temel prensip ve içinde bulunduğu uluslararası konjonktürün ışığı altında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1971: 383).

TBMM'de Çin ile ilgili bu tartışmalar yaşandıktan sonra Tayvan da (Çin Cumhuriyeti) apar topar Dışişleri Bakan Yardımcısı'nı Ankara'ya gönderdi. Dışişleri Bakan Yardımcısı 25 Şubat 1971'de Dışişleri Bakanlığı'nda Dışişleri Genel Sekreteri Orhan Eralp ile görüşmelerde bulunarak Türkiye'nin Çin Cumhuriyeti ile müstakbel ilişkileri üzerinde durulmuştur (Cumhuriyet, 26 Şubat 1971: 1). Ayrıca Tayvan Devlet Başkanı Chiang Kai-shek'in

Cumhurbaşkanı Sunay'a gönderdiği mesajı da genel sekreter Eralp'a teslim ederek, Tayvan'ın Türkiye ile başta ticaret ve kültür olmak üzere her alanda ikili ilişkileri geliştirmeye vurguda bulunmuştur. Bu görüşmeler sırasında Tayvan dışişleri bakan yardımcısı ısrarla Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in Tayvan'ı ziyaret etmesini istemiştir (Cumhuriyet, 26 Şubat 1971: 1).

Mart ayına gelindiğinde ise, Türkiye'de iç siyasette önemli gelişmeler yaşanmıştır. 12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Demirel hükümetine verdiği muhtıra sonucu hükümet istifa etmiş, 26 Mart'ta ise TBMM dışından Nihat Erim'in başbakanlığında bir hükümet kurulmuştu. Dışişleri Bakanlığına bakanlığın kıdemli diplomatlarından Osman Olcay getirilmişti. 26 Mart 1971'de Başbakan Nihat Erim hükümetinin programının dış politika başlığı altında Çin ile ilgili olarak, “son zamanlarda kamuoyumuzun üzerinde durduğu Kıta Çin'i ile siyasal ve ekonomik ilişkiler kurulması sorununu, millî çıkarlarımıza uygun olup olmadığı yönünden önemle incelemekteyiz” ifadesi yer almıştır (Neziroğlu & Yılmaz, 2013: 3280). İlk defa bir hükümet programında Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerin kurulması konusunda bir ifade yer almıştır.

Yeni hükümetin programında Çin ile ilişkilerin kurulmasından bahsetmesinin ardından tam bir ay sonra Dışişleri Bakanı Olcay, Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulması amacıyla doğrudan temaslara başlandığını kamuoyuna duyurmuştur (Cumhuriyet, 26 Nisan 1971: 1).

Bu dönemde hem Çin tarafı hem de Türkiye iki ülke arasında ilişkilerin kurulması üzerine yapılan görüşmeleri gizli tutmaya özen göstermişlerdi. Bu yönde davranmalarının kuşkusuz bir takım nedenleri vardı. Her

şeyden önce Soğuk Savaş iklimi içerisinde bloklar arasında ve bloklar içinde yaşanan kimi anlaşmazlıklar ve rekabetler bu tür bloklar arası yeni ilişkilerin kurulmasını engelleme veya geciktirme tehlikesi bulunmaktaydı. Dışişleri Bakanı Olcay'ın açıklamasından bir ay sonra 8 Mayıs günü Dışişleri Bakanlığı yaptığı resmi açıklamada “Türkiye ve Çin Halk Cumhuriyeti hükümetleri, memleketleri arasında diplomatik ilişkiler kurulması için görüşmelere başlamak hususunda mutabakata vardıklarını ve bu müzakereleri yürütmeye Fransadaki büyükelçilerini” (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1971:1) görevlendirdiklerini duyurmuştur.

Türkiye Çin ile Temas Kuruyor

1971 yılının Ağustos ayının ilk günlerinde Türkiye'nin birkaç gün içinde Çin'i tanıyacağı yönünde haberler gelmeye başlamıştır. Tarafların diplomatik tanıma konusunda temmuz ayında anlaşmaya vardıkları ancak tanımayı açıklayacakları tarih üzerinde çalıştıkları bilgisi gelmiştir. O dönem, Dışişleri Bakanlığından sızan haberlere göre açıklama tarihi önce temmuz ayının son günleri olarak saptanmış, ancak çeşitli nedenlerden dolayı bu tarih ertelenmiştir. Tayvan'ın Ankara büyükelçisinin Türkiye'yi terk etmesinin beklenmesi bu nedenlerin başında yer almıştır. Ayrıca Türkiye'nin Tayvan büyükelçisine de Türkiye'ye dönmesi için hazırlıklara başlaması talimatı verilmişti (Cumhuriyet, 3 Ağustos 1971:7). Bu arada Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu 2 Ağustos günü yaptığı gizli bir toplantıda Dışişleri Bakanı Olcay, Çin ile diplomatik ilişkiler kurulması yolunda sürdürülen çalışmalar konusunda bilgi vermiştir (Cumhuriyet, 3 Ağustos 1971:7).

Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni Tanıması

Türkiye ve Çin, uzun bir süreden beri müzakere ettikleri diplomatik ilişkilerin kurulması konusuna bir nokta koyabilmek adına Paris'te biraraya gelmiştir. 4 Haziran günü Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık ile Çin'in Paris Büyükelçisi Huang Chen dünya kamuoyuna aşağıdaki bildiriye ilan etmişlerdir:

Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin bildiri

Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, bugünden itibaren bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama, hak eşitliği ilkelerine saygı ve çıkarların karşılıklılığı temelinde diplomatik ilişkiler kurmaya karar vermişlerdir.

Türk Hükümeti, Çin Halk Cumhuriyeti Hükümetinin Çin'in tek yasal Hükümeti olduğunu kabul eder. Çin ve Türk Hükümetleri, idari formaliteler ve pratik düzenlemeler tamamlanır tamamlanmaz büyükelçi değişimine karar vermişler ve kendi başkentlerinde diplomatik misyonların kurulması için gerekli her türlü yardımı birbirlerine sağlamayı ve bunların uluslararası ilke ve uygulamalara uygun olarak görevlerini yerine getirmesini kolaylaştırmayı kabul etmişlerdir.

Hasan Esat Işık

Huang Chen

(Joint Communiqué on the Establishment of diplomatic relations Between the People's Republic of China and the republic of Turkey, 1971:6).

İki ülkenin birbirini tanımasının ardından 7 Ağustos günü Çin'de Halkın Günlüğü Gazetesi'nde başyazı olarak aşağıdaki kutlama yazısı yayınlandı:

Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin 5 Ağustos'ta bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama, çıkarların karşılıklılığı, hak ve eşitlik ilkelerine saygı temelinde büyükelçilik düzeyinde diplomatik ilişkilerin kurulduğunu açıklamasının ardından, bu konuda en içten tebriklerimizi sunuyoruz.

Çin ve Türk halkları arasında uzun yıllara dayanan geleneksel dostluk vardır. İki halkımızın dostane ilişkileri eski zamanlara kadar uzanır. Tarihsel olarak ünlü "ipek yolu", Çin'in Kansu ve Şincan'dan Afganistan, İran ve Orta Asya üzerinden Türkiye'ye uzanıyor. Çin ile Türkiye arasındaki dostluk ilişkileri, ancak emperyalizmin ve sömürgeciliğin engellemeleri nedeniyle kesintiye uğradı. Şimdi Çin ve Türkiye'nin diplomatik ilişkiler kurduğuna ilişkin bildiri, iki halkın ortak özlemleri ve iki tarafın ortak çıkarları ile tam bir uyum içindedir. Türk halkının şanlı bir devrimci mücadele geleneği vardır. Bir zamanlar emperyalist saldırı ve baskıya maruz kalan Çin ve Türk halkları, emperyalizme karşı ortak mücadelede her zaman sempati duymuş ve birbirlerine destek olmuşlardır. Türk halkının ulusal bağımsızlığı koruma ve devlet egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunma mücadelesinde güçlü bir şekilde destekliyoruz.

Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti, tüm Çin halkını temsil eden tek yasal hükümettir ve Tayvan Eyaleti, Çin'in kutsal topraklarının ayrılmaz bir parçasıdır. İster "iki Çin", ister "bir Çin, bir Tayvan" veya "Tayvan bağımsızlığı"

ya da "Tayvan'ın statüsü belirlenecek" olsun, Tayvan'ı Çin'den ayırmayı amaçlayan herhangi bir plan kesinlikle başarılı olmayacaktır. Çin halkının büyük lideri Başkan Mao, "Bizimle birlikte barış içinde yaşamak isteyen tüm ülkelerle toprak bütünlüğü ve egemenlik ve eşitlik ve karşılıklı yarara karşılıklı saygıya dayalı normal diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmalıyız" demiştir.

Çin Hükümeti, büyüklükleri ve farklı sosyal sistemleri ne olursa olsun tüm ülkelerin eşit olması ve barış içinde yaşaması gerektiğini kesin olarak savunuyor. Tüm ülkelerle eşitlik ve karşılıklı yarar temelinde, egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı temelinde sürekli olarak dostane ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye çalıştık. Çin ve Türkiye hükümetleri arasında diplomatik ilişkilerin kurulması konusunda varılan mevcut anlaşma, iki tarafın ortak çabalarının sonucudur. Çin ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulması, iki ülke arasında dostluk ve işbirliği için geniş ufuklar açtı. Çin ve Türk halkları arasındaki dostluğun kesinlikle her geçen gün büyüyeceğine inancımız tamdır.

Renmin Ribao, 7 Ağustos 1971

(Greeting the Establishment of Diplomatic Relations Between China and Turkey, 1971:6,11).

Türkiye'nin Çin ile yeni bir dönem başlatması Çin'deki kadar olmasa da Türkiye'de de memnuniyet uyandırmış, gazetelerin birinci sayfalarında haber olarak verilmiştir. Çin ile ilişkiler kurulduğuna yönelik açıklama ve yukarıdaki ortak bildirinin Türk kamuoyuna açıklanması görevini Dışişleri Bakanlığı İdari İşler Genel Müdürü Haluk Sayınsoy tarafından üstlenmiş, 5 Ağustos'ta düzenlediği basın toplantısında Çin ile ilişkilerin kurulduğunu Türk kamuoyuna duyurmuştur. Ayrıca Sayınsoy

bu basın toplantısında iki ülke arasında 1972 yılında büyükelçi teati edileceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 6 Ağustos 1972:7).

Siyasilerden ilk destek de Cumhuriyet Senatosunda Kasım Gülek'ten gelmiştir. Gülek, Türkiye'nin Çin'i tanımasının yerinde bir hareket olduğunu söyleyerek, Türkiye'nin tüm dostlarının Çin'i tanıdığını dolayısıyla Türkiye'nin de tanımak zorunda olduğunu, "rejimini benimsemediğimiz birçok ülke ile barış içinde ilişkilerimiz var, Çin'i tanımak için geç kaldık" demiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1971:461). Ayrıca Gülek, Kıbrıs sorunun en zor döneminde Çin Türkiye'yi destekler bir beyanatta bulunmuş, tutumunu ilân etmiştir. O vakit, belki Çin'i tanımak bizim için daha avantajlı olabilirdi diyerek hükümetin tuttuğu yolun doğru olduğunu ifade etmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1971:461).

Türkiye'nin Çin'i tanımasıyla birlikte kamuoyunda beliren ilk tepkilerden birisi bu diplomatik adımın ABD'nin tesiriyle yapıldığı iddiası olmuştur. Bu iddialara 6 Ağustos günü TBMM'de kürsüden cevap veren Başbakan Yardımcısı Sadi Koçuş; "bu karar Münhasıran Türkiye'nin devletler arasındaki çıkarları göz önünde bulundurularak alınmıştır kararımız da hiçbir yabancı devletin tesiri hatta telkini olmamıştır" demiştir (Cumhuriyet, 7 Ağustos 1971:1). Konuşmasında Çin'in tanınmasıyla ilgili Koçuş özetle şunları söylemiştir:

750 milyonluk nüfusu ile dünyanın en büyük Devleti olan Çin Halk Cumhuriyeti ile bugüne kadar diplomatik ilişkimiz yoktu yıllardan beri münakaşa konusu olan bu hususu gelmiş geçmiş hükümetler incelemiş ve diplomatik ilişki kurmanın memleketimizin yararına mı yoksa zararına mı olacağı yönleri teferruatı ile incelenmiştir. Bu incelemeler esas olarak

ele alan ve bir durum muhakemesi yapan hükümetimiz karara bağlanmış ve durumda bütün dünya kamuoyuna açıklanmıştır. Bu karar münhasıran Türkiye'nin devletlerarası çıkarları göz önünde bulundurularak alınmıştır. Kararımız da hiçbir yabancı devlet tesiri; hatta telkini olmamıştır olaylar memleketimizin bu kararı tam zamanında aldığını süratle göstermiştir bizim müzakerelere başlamamız üzerine diğer bazı memleketlerde harekete geçmiştir. (Cumhuriyet, 7 Ağustos 1971:7).

TBMM'de yaptığı konuşmada Başbakan Yardımcısı Koçuş, Çin'i tanımayla birlikte ortaya çıkan diğer bir konu olan ve çok eleştiri alan Tayvan'ın durumu ve geleceği konusuna da değinerek, "Halk Cumhuriyeti'ni tanımakla beraber gelecek Birleşmiş Milletler toplantılarında milliyetçi Tayvan'ın Birleşmiş Milletler üyeliğinden ayrılmasına Türkiye'nin taraftar olmayacağını ancak ilişkilerimizin tabii sonucu olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler üyeliğini destekleyeceğiz" demiştir (Cumhuriyet, 7 Ağustos 1971:7).

Çin Halk Cumhuriyeti ile başlayan diplomatik ilişkilerden sonra Tayvan Büyükelçiliği'nin ülkemizden ayrılacağını ve yapılan anlaşma gereğince Çin Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'de 15 kişilik bir büyükelçilik kuracağını bildiren Koçuş daha sonra şunları söylemiştir:

Bütün muameleler karşılıklı eşit haklar içerisinde cereyan edecektir. Bu hususu yüce heyetinize ve asil milletimizi arzederken rejimleri ne olursa olsun iki tarafında birbirlerinin iç meselelerine katiyen karışmayacaklarını ancak diplomatik ilişkiler ile beraber ekonomik ilişkilerimizin süratle gelişmesinin tabii

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler'de resmi olarak tanındığı toplantı. (United Press International, 1971)

olacağını bilhassa belirtmek isterim. Her türlü iç politika sorunlarının üstünde birleştirici ve yapıcı bir düşüncenin mahsulü olan bu kararın bütün partiler ve sayın üyeler tarafından olumlu karşılanmasını milletimizin dış politikada tarih boyunca gösterdiği birlik ve beraberliğin yeni bir tezahürü olarak arzederken milletimize ve memleketimize ve dünya barışına hayırlı olmasını temennilerimle saygılarımı arz ederim. (Cumhuriyet, 7 Ağustos 1971: 7).

Bu arada Cumhuriyet Senatosu Dışişleri Komisyonu, Adalet Partisi senatörü ve Dışişleri Komisyonu üyesi Fethi Tevetoğlu'nun isteği üzerine Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınması konusunda özel bir toplantı yapmıştır. Gizli yapılan bu toplantıda Başbakan Siyasi İşler yardımcısı Sadi Koçuş ile Dışişleri Bakanlığı ilgilileri Çin Halk

Cumhuriyeti'nin tanınması konusunda hükümetçe alınan kararın amaç ve nedenlerini anlatmışlardır (Cumhuriyet, 7 Ağustos 1971: 7). TBMM'deki bu sürecin bir devamı olarak hükümet siyasi parti liderlerine de konuyla ilgili bilgilendirme yapmıştır. Başbakan Nihat Erim de TBMM'de bulunan partilerin liderleriyle bir araya gelerek Çin ile kurulan ilişkiler hakkında bilgi vermiştir. Bu bağlamda, Başbakan Erim, 9 Ağustos günü Milli Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ve Demokrat Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ile TBMM'de görüşmüş, Bozbeyli Başbakan ile yaptığı görüşmeyi şöyle değerlendirmiştir:

Bugünün meselesi olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınması konusunda görüşmelerimiz oldu. Bildiğiniz gibi eski ve yeni hükümetlerin çalışmaları nihayet bir

noktaya bir merhaleye gelmiştir. Önemli olan bundan sonrasını iyi bir şekilde tanzim edebilmektir. Bu kararın memleketimiz için nasıl bir olumlu netice doğurduğu özellikle iktisadi münasebetlerimiz ve savunma politikamız bakımından neler getirdiği hususu açıkça ortaya konmalıdır. Milliyetçi Çin ile yakın münasebetlerimizin devamını sağlamak için çalışmaların ise yeterli olduğuna kani değilim. (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1971:7).

Çin'in tanınmasına karşı esas tepki ise Adalet Partisi'nden gelmiştir. Özellikle Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel Çin'in tanınması ve Tayvan'a sırt dönülmesini 8 Ağustos günü basına verdiği demecinde şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Demirel şu hususlara değinmiştir:

Kızıl Çin'in Türkiye tarafından tanınması günün konusu olarak basınımızda radyolarımızda yer almaktadır. Tanınmanın mucip sebebi olarak Kızıl Çin'in dünya ölçüsünde bir kuvvet olduğu birçok memleket tarafından tanındığı beyan olunmaktadır. Ayrıca, Kızıl Çin ile ilişkiler kurmamızın memleketimize birçok faydalar sağlayacağı da iddia edilmektedir, veyahut başka bir deyimle bu tanımadan memleketin çıkarlarının göz önünde tutulduğu ifade olunmaktadır. Çin'i tanımakla Türkiye'nin hangi çıkarlarının göz önünde tutulduğu ve böyle bir yola girilmesi ile Türkiye'nin ne kazanacağı meselesi kişiler tarafından ifade olunmamakta; hatta bundan kaçınılmaktadır. Şayet Kızıl Çin'i herkes tanıdı. Biz de tanıdık denilmesi ile iktifa edilseydi, o zaman meseleye başka istikametlerden bakmak gerekebilir dedi. Madem ki mesul kimseler Kızıl Çin'i tanımının memleket çıkarlarına uygun olduğunu iddia etmektedirler. Bu çıkarların ne olduğunu

kamuoyuna açıklamak mecburiyetindeler. Kanaatimce bugünkü ortamda ve bu zamanda Kızıl Çin'i tanımının Türkiye için bir yararı yoktur. 23 sene tanımamışsınız da ne zarar görmüşüzdür? Türkiye'nin bunca meselesi varken Kızıl Çin'i tanımının başarmış çok önemli bir işmiş gibi Türk kamuoyuna takdimi ise şaşırtıcıdır. Türkiye'nin şu anda Kızıl Çin'e satacak bir mahsulü olmadığı gibi Kızıl Çin'den alacağı bir şeyi de yoktur. Bu itibarla iktisadi ilişkiler açısından büyük faydalar çıkacağını iddia etmek de mümkün değildir. (Cumhuriyet, 9 Ağustos 1971:7).

Türkiye'nin Tayvan ile ilişkilerinin durumu ve geleceği için ise Demirel şu değerlendirmede bulunmuştur:

Kızıl Çin'in tanınmasında ayrıca Güneydoğu Asya'da komünist yayılması karşısında 25 seneye yakın zamandır büyük mücadele vermiş olan Milliyetçi Çin (Tayvan) ile ilişkilerin kesilmesi şartının kabul edilmiş olması üzüntüyü muciptir. Mesul kişilerin Kızıl Çin'i tanıırken Kızıl Çin'in ortaya koyduğu şartları ne ölçüde kabul ettikleri tarafımızdan hangi şartlar ileri sürüldüğünü ve karşı tarafın bunları ne ölçüde kabul ettiğini de Türk kamuoyuna açıklamaları lazımdır. Böylece kamuoyu Türkiye'nin çıkarlarının korunup korunmadığı konusunda bir kanaat sahibi olacaktır. Özetle Kızıl Çin'i alelacele tanımak, Türkiye'ye bir yarar sağlamayacaktır. Ayrıca memleketimize dostane hislerle bağlı ve anti-komünist bir memleket olan milliyetçi Çin ile münasebetlerimizin kesilmiş olmasını üzüntü ile karşıladığımızı beyan ederim. (Cumhuriyet, 9 Ağustos 1971:7).

Adalet Partisi'nin ve Genel Başkanı Demirel'in Türkiye'nin Çin'i tanımaya yönelik sert eleştirilerine Başbakan Yardımcısı Sadi Koç, TBMM'de yaptığı gündem dışı konuşma ile cevap vermiştir. Konuşmasında Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınmasına karşı çıkan demecini eleştirerek kıta Çin'i ile ilişkiler kurulması yolundaki girişimlerin Adalet Partisi iktidarı zamanında başladığını belgeleriyle açıklamıştır. Başbakan Yardımcısı Koç, "Sayın Demirel kendi başkanlığında altı seneye yakın sorumluluk taşıyan bir Hükümetin komisyonlarda Senato'da ve Millet Meclisinde ilgili ve yetkili makamlar ağzından beyan ettiği ve ayrıca bir yazılı soruya verdiği cevapları tabii unutmış olamaz, olsa olsa iktidar sorumluluğundan kurtulmuş olmanın rahatlığı içinde bizim anlamamıza imkan olmayan sebeplerle eski görüşünden vazgeçmiş olacaktır." (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1971:7) demiştir. Öte yandan, Demirel'in demecini hükümet olarak kişisel bir demeç şeklinde kabul ettiklerini bildiren Koç, "Biz hükümet olmanın en bariz vasfını büyük değişiklikler olmadığı sürece söz ve eylemlerde devamlılık olarak anlıyoruz" şeklinde konuşmuştur (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1971:7).

Koç konuşmasının devamında yakın geçmişten örnekler vererek Adalet Partisi'nin Çin konusundaki görüşlerini ortaya koyarak, 1970 yılında Adalet Partisi hükümetinin Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in Çin'in tanınması yönündeki açıklamalarını ve yine 1971'de yaptığı açıklamaları örnek göstermiştir. Hepsinden daha önemlisi 20 Şubat 1971'de Dışişleri Başkan Vekili Hasan Dinçer'in Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada Çin Halk Cumhuriyeti'nin 800 milyonluk nüfusu ile yok farz edilemeyecek bir gerçek olduğunu gerek tanınması gerekse Birleşmiş Milletler'deki üyeliğinin kabul edilmesi yolunda çalışmalar

yapılacağını söylemesini gündeme getirmiştir (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1971: 7).

Tüm bu tartışmaların gölgesinde 12 Mart muhtırasıyla Başbakanlığı bıraktığı günden bu tarafa Meclis kürsüsüne çıkmamış olan Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel Koç'un Çin'in tanınmasına yönelik iddialarına Meclis kürsüsünden cevap vermiştir. Demirel, konuşmasında hükümetlerin yaptıkları bir iş hakkında soru ile karşılaştıkları zaman bizden önceki hükümet de böyle yapmak üzereydi diyerek işin içinden çıkamayacaklarını söylemiş, "hükümetler kendi icraatlarını kendi gerekçeleri ile açıklamalıdır" demiştir (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1971:7).

Demirel sözlerini bitirirken aynı nedenle Kuzey Kore'nin de tanınması yoluna gidilmesini rica ettiğini bildirmiştir (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1971:7).

CHP grubu adına söz alan grup başkanvekili Necdet Uğur ise Demirel'in sözlerini eleştirerek, "5 yıl Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin sorumluluğunu taşıyan bir kimsenin böyle önemli bir dış politika meselesinin üstüne çıkması gerekmez miydi? Demirel milli menfaatler muamma değildir hükümet bunu açıklasın diyor. Böyle bir söz söylemeye 448 kişinin hakkı vardır, iki kişinin hakkı yoktur. Biri Demirel'dir diğeri Çağlayangil'dir. Demirel, kıta Çin'i konusunu Amerika-Rus ilişkilerini, SALT konuşmalarını [Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (Strategic Arms Limitation Talks, SALT)] bilmez mi? Bilmiyorsa yazık oldu bu memleket. 5 yıl Başbakanlık yapan Demirel hem bunları nasıl bilmez" demiştir (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1971:7).

Eleştirilere hükümet adına cevap vermek için tekrar kürsüye gelen Başbakan Yardımcısı Koç, Demirel'in yönelttiği sorulara gizli celsede cevap vermeye her zaman hazır olduklarını bildirmiş,

hükümet olarak Adalet Partisi hükümetinin de Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınması konusunda girişimleri olduğu ve bu nedenle 800 milyonluk bir ülkeyi neden tanımak gerektiği konusunda bilgileri olduğuna inandıkları için kendilerinin gizlice istediklerini söylemiştir (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1971:7).

Türkiye'nin Çin'i tanınmasından yaklaşık 10 ay sonra 26 Mayıs 1972'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ankara Büyükelçisi olarak atanan Liu Chun, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır.

Türkiye'nin Çin'i tanınmasından yaklaşık 10 ay sonra 26 Mayıs 1972'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ankara Büyükelçisi olarak atanan Liu Chun, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır. Liu Chun, Türkiye'ye büyükelçi olarak atanmadan önce Çin Dışişleri Bakanlığında Asya İşleri Masası Müdürü olarak görev yapmıştır. Ağustos ayında ise Türkiye'nin Birleşmiş Milletler temsilciliğinde görevli kıdemli diplomatı Nuri Eren de Türkiye'nin Pekin Büyükelçisi olarak atanmıştır. Nuri Eren, Pekin'deki görevine 31 Ekim 1972'de başlamıştır.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Türkiye'nin Çin ile diplomatik ilişkiler kurması aynı zamanda Türk dış politikasındaki büyük dönüşümün de bir sonucudur. 1950-1960 arası Türk dış politikasının Batı ekseninde özellikle de ABD ekseninde olduğu bir dönem olmasına rağmen 1960-1980 dönemi hem Mehmet Gönübol (1996) hem de Baskın Oran (2001) gibi yazarlara göre görece

bir özerkliğin yaşandığı bir dönem olarak adlandırılmaktadır. Gerçekten de bu dönem dış politika gelişmelerine bakıldığında Türkiye'nin, blok politikası takip etmekten çok kendi ulusal çıkarlarını ve dış politikasını takip etmeye başladığı görülecektir. Bu dönemin en önemli dış politika sorununu Kıbrıs sorunu nedeniyle özellikle ABD ile yaşanan görüş ayrılığıdır. Bu görüş ayrılığı bir kez daha Türkiye'nin geleneksel bir dış politika stratejisi olan denge politikasını gündeme getirmiş, Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler gözden geçirilmiştir.

Özellikle 1960'lardan itibaren Çin'in tüm dünyada dikkat çeken bir şekilde uluslararası politikada etkinliğinin artması Türkiye'de de tesirini göstermiş ve Çin ile ilişkilerin kurulması gündeme gelmiştir. Çin, Türkiye'de basında, politikada ve akademik dünyada tartışılan bir konu haline gelmiştir. Her ne kadar 1960'larda özellikle Kıbrıs konusunda ABD'nin tutumuna bir tepki olarak, özellikle 1964 yılında Kıbrıs konusunda Türkiye'yi sert ve müttefiklik ruhuna ve hukukuna uymayan bir şekilde uyaran; hatta tehdit eden Johnson Mektubu'na karşı dönemin siyasi şahsiyetleri bir yanıt olarak Çin'i tanımayı gündeme getirmişler de ABD'ye karşı zayıf bir blöf olmaksızın öteye gidememiştir. Buna rağmen Çin'i tanıma konusu ise Türkiye'nin gündemine oturmuştur. Ancak Çin'i tanıma meselesi, Kıbrıs Sorunu üzerinden Türk-Amerikan ilişkilerinin mevcut durumuna sıkışmış bir halde devam etmiştir. Kuşkusuz Çin'i tanıma meselesi tek taraflı bir istek olarak ortaya çıkmamıştır. 1960'larda Çin tarafından da olumlu mesajlar gelmiştir. Özellikle Çin Başbakanı Zhou Enlai ve Çin Dışişleri Bakan yardımcısı Chen Yi'nin yaptığı açıklamalar Pekin yönetiminin de Türkiye ile ilişki kurma yönünde istekli olduğunu göstermiştir.

Çin'i tanıma meselesi Türkiye'de aynı zamanda bir iç politika meselesi ve tartışma konusu da olmuştur. Özellikle, 1971'deki askeri muhtıranın sonucu iktidarı bırakmak zorunda kalan Adalet Partisi ile onun

yerine gelen Erim hükümeti arasındaki politik kav-
ganın bir boyutunu da Çin'i tanıma konusu oluş-
turmuştur. Adalet Partisi mensupları gerek basında
gerekse TBMM'deki konuşmalarında Erim hükü-
metine karşı eleştirilerini Çin'in tanınması üzerin-
den yürütmüşlerdir. Buna karşın Erim hükümeti ise
Çin'i tanıma sürecini Adalet Partisi'nin başlattığını
ve kendilerini de tamamladığını savunmuşlardır.

**1970'lerde Çin'in tanınmasına
şiddetle karşı çıkan Süleyman
Demirel ise cumhurbaşkanı sıfatıyla
tam 30 yıl sonra 2000 yılında Çin
Devlet Başkanı Jiang Zemin'e
Ankara'da Devlet Liyakat Nişanı
vermesi Türk siyasetine kendisinin
kazandırdığı "dün dündür, bugün
bugündür" sözünü bir kez daha
hatırlatmıştır.**

Çin'in tanınması sürecinde yaşanan tartışmaların en önemli noktası Türkiye'nin Çin konusunda özellikle BM'de ABD'nin yolunu takip ettiği konusundaki suçlamalardır. Bu suçlamalarla hem Adalet Partisi hem de Erim hükümeti karşılaşmıştır. Özellikle, BM'de Çin'in üyeliği konusundaki oylamalarda Türkiye'nin ABD ile birlikte hareket etmesi Türk kamuoyunda ABD'ye karşı oluşmuş olan tepkileri daha da artırmıştır.

Türkiye'nin Çin'i tanıması yönündeki sürecin önünde de bir takım teknik meseleler de çıkmıştır. Özellikle, BM'de Çin'i temsil eden Tayvan'ın durumunun ne olacağı konusu epey bir tartışma konusu olmuştur. Türkiye'nin başından itibaren tezi her iki Çin'in de BM'de kalması yönündeydi ki bu yönüyle zaten bu görüş ABD'nin teziydi. Ancak Çin, "tek Çin prensibini" öne sürerek BM'de Tayvan'ın yer almasına karşı çıkmıştır. Kendisiyle

diplomatik ilişki kuracak ülkelerin de bu tek Çin prensibine uymaları gerektiğini belirtmiş, aksi bir durumda diplomatik ilişki kurmayacağını söylemiştir. Diğer bir husus da Türkiye'nin Tayvan ile yıllarca süren iyi ilişkilerin bir anda kesilmesinin "Pacta Sunt Servanda" yani "ahde vefa" ilkesine aykırı olacağı ve buna bir ara formül bulunması tartışması olmuştur. Özellikle bu konuda Adalet Partisi'nin büyük çabaları vardır. Buna karşın Tayvan'ın BM Güvenlik Konseyinde Türkiye'nin önemli meselelerinde çok fazla desteği olmamıştır. Örneğin Kıbrıs konusunda Tayvan'ın neredeyse hiçbir desteği yoktur. Tamamıyla ABD'nin dümen soyunda giden bir ülke olmuştur. Ancak Çin'in 1960'lardan itibaren Kıbrıs sorununa yönelik yaptığı değerlendirmeler Türkiye'nin tezlerine daha yakındır ve Türkiye bunu destek olarak görmüştür. Bunun yanında Çin'in Tayvan'ın aksine BM'de kendi gündeminin olacağının açık bir şekilde görülmesi, gelecekte BM Güvenlik Konseyi'nde Türkiye için alternatif bir dost ve destekçi anlamına geliyordu.

Tüm bu tartışmaların gölgesinde Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni 4 Ağustos 1971'de tanımıştır. 1972'de iki ülkenin de büyükelçilikleri açılmış ve büyükelçiler atanmıştır. O günden bugüne tam 50 yıldan beri Asya'nın iki kadim halkı arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Kuşkusuz bu ilişkilerin 17 yılı Soğuk Savaş ikliminin tesiri altında geçmesine rağmen 1980'lerde Çin'e ilk defa Cumhurbaşkanı ve Başbakan düzeyinde resmi ziyaretler gerçekleştirilmiş, Çin'den de Türkiye'ye resmi ziyaretler yapılmıştır. 1970'lerde Çin'in tanınmasına şiddetle karşı çıkan Süleyman Demirel ise cumhurbaşkanı sıfatıyla tam 30 yıl sonra 2000 yılında Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'e Ankara'da Devlet Liyakat Nişanı vermesi Türk siyasetine kendisinin kazandırdığı "dün dündür, bugün bugündür" sözünü bir kez daha hatırlatmıştır. 🌸

Kaynakça

- Acar, Ö. (1965, Mart 28). Pekin Çin'i Tanımamızı İstedi. Cumhuriyet.
- Adıbelli, B. (2016). Osmanlı'dan günümüze Türk-Çin ilişkileri (2. baskı). İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (1964, Eylül 14). Türkiye ve Uzakdoğu. Cumhuriyet.
- Bağcı, H. (1990). Demokrat parti dönemi dış politikası. Ankara: İmge.
- Bölükbaşı, S. (2001). Barışçı çözümsüzlük. Ankara: İmge.
- Chronology March-May 1965. (1965). Pakistan Horizon, 18(2), 195-210. <http://www.jstor.org/stable/41392850> adresinden alınmıştır.
- Cu En Lay'ın Akşam Gazetesine Demeci. (1965). Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Temmuz.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, (1965, Şubat 1). TBMM, Dönem,I, Cilt.24, Toplantı.4, 36.Birleşim, 927-1071.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, (1971, Ağustos 4). TBMM, Cilt.66, Toplantı.10, 97.Birleşim. 419-457.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, (1971, Ağustos 5). TBMM, Cilt.66, Toplantı.10, 98.Birleşim. 459-499.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, (1971, Şubat 3). TBMM, Dönem,I, Cilt.63-1, Toplantı.10, 36.Birleşim, 345-499.
- Cumhuriyet. (1960, Nisan 12). Menderes Moskova'ya Gidecek, Hrutçef de Ankara'yı ziyaret edecek, s.1.
- Cumhuriyet. (1964, Ekim 31). Erkin'i Moskova Havaalanında Gromiko Karşıladi, s.1.
- Cumhuriyet. (1965, Temmuz 8). Yurdoğlu Çin Başbakanı ile Görüştü, s.3.
- Cumhuriyet. (1965, Mart 28). 70.000 Lira Yardım, s.1.
- Cumhuriyet. (1965, Kasım 26). Çin Halk Cumhuriyeti ile bir Ticaret Anlaşması yapılacak, s.5.
- Cumhuriyet. (1966, Aralık 7). Kızıl Çin heyeti Sosyalist ülkelerle ticaretten yakındı, s.1.
- Cumhuriyet. (1971, Nisan 26). Çin'le temasa geçildi, s.1.
- Cumhuriyet. (1971, Ağustos 10). Erim, Feyzioğlu ve Boz beyli ile İç ve Dış Meseleleri Görüştü, s.7.
- Cumhuriyet. (1971, Ağustos 10). Koçuş ile Demirel Çin konusunda tartıştı, s.7.
- Cumhuriyet. (1971, Ağustos 3). Türkiye Çin Halk Cumhuriyeti'ni Tanıdığını Bir İki Güne Açıklayacak, s.7.
- Cumhuriyet. (1971, Ağustos 6). Çin'i tanırsen, s.1.
- Cumhuriyet. (1971, Ağustos 7). Çin ile ilgili kararımız, dış tesir olmadan alındı, s.1.
- Cumhuriyet. (1971, Ağustos 9). Demirel Kıta Çin'i'nin Tanınmasını Kınadı, s.7.
- Cumhuriyet. (1971, Şubat 26). Çan Kay Şek, Sunay'a Mesaj Gönderdi, s.1.
- Cumhuriyet. (1971, Mayıs 9). Kıta Çin'iyle temasa geçildiği açıklandı, s.1.
- Cumhuriyet. (1972, Ağustos 6). Çin'i Tanıdık, s.7.
- Dışişleri Bakanlığı Belleteni. (1970, January). Belgeler. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.
- Gönlübol, M. (1996). Olaylarla Türk Dış Politikası (9. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Greeting the Establishment of Diplomatic Relations Between China and Turkey. (1971, Ağustos 13). Peking Review, 33(13), 6-11.
- Hale, W. (2003). Türk Dış Politikası 1774-2000 (çev.Petek Denir). İstanbul: Mozaik.
- Hillam, R. C., (1966, Kış). Key Issues in the Development of the Sino-Soviet Dispute. Brigham Young University Studies, 7(2), 95-102.
- Johnson, L.B. & İnönü, İ. (1966, Yaz). President Johnson and Prime Minister İnönü: Correspondence between President Johnson and Prime Minister İnönü, June 1964. Middle East Journal, 20(3), 386-393.
- Joint Communiqué on the Establishment of Diplomatic Relations Between the People's Republic of China and the Republic of Turkey. (13 Ağustos 1971). Peking Review, (33), 6-11.
- Nadi, N. (1970, Kasım 22). Neden Hep Arkadan? Cumhuriyet.
- Neziroğlu, İ. & Yılmaz, T. (Ed.). (2013, Ekim). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri. Ankara: TBMM Basımevi.
- Oran, B. (2001). Türk Dış Politikası (1. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Robinson, T. W. (1972). The Sino-Soviet Border Dispute: Background, Development, and the March 1969 Clashes. American Political Science Review, 66(4), 1175-1202.
- Tellal, E. (2000). SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.